

ЛІТЕРАТУРА

1. Аكوпова С. Л. Отпредметные названия человека / С. Л. Аكوпова // Рус. яз. в школе. – 1986. – № 5. – С. 83–86.
2. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс / Нина Давидовна Арутюнова // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 5–32.
3. Арутюнова Н. Д. Языковая метафора (синтаксис и лексика) / Н. Д. Арутюнова // Лингвистика и поэтика. – М. : Наука, 1979. – С. 147–173.
4. Блэк М. Метафора / М. Блэк // Теория метафоры. – М., 1990. – С. 153–172.
5. Гак В. Г. Сопоставительная лексикология / Владимир Григорьевич Гак. – М. : Межд. отношения, 1977. – 264 с.
6. Гак В. Г. Языковые преобразования / Владимир Григорьевич Гак. – М. : Языки русской культуры, 1998. – 768 с.
7. Девкин В. Д. Специфика словаря разговорной лексики / В. Д. Девкин // Немецко–русский словарь разговорной лексики. – М. : Русский язык, 1994. – С. 12–29.
8. Лобур Н. В. Антропометрична метафора у мовній картині світу: типол. модель (на матеріалах укр. і чеської мов) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Н. В. Лобур. – Львів, 1997. – 22 с.
9. Метафора в системе языка / Г. Н. Скляревская ; отв. ред. Д. Н. Шмелев. – СПб. : Наука, 1993. – 150 с.
10. Телия В. Н. Вторичная номинация и её виды / В. Н. Телия // Языковая номинация. Виды наименований. – М. : Наука, 1977. – С. 129–221.
11. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / Вероника Николаевна Телия. – М. : Наука, 1986. – 141 с.
12. Glanzberg M. Metaphor and lexical semantics / M. Glanzberg // The baltic international yearbook of cognition, logic and communication. – V. 3 : A figure of speech. – 2008. – P. 1–47.
13. Lakoff G. Metaphors we live by / G. Lakoff, J. Mark. – Chicago : The University of Chicago Press, 2003. – 276 p.
14. Ullman St. Semantic Universals / St. Ullman // Universals of Language / Ed. J. H. Greenberg. – Cambridge : Mass., 1963. – P. 217–262.

МОРФОЛОГІЧНІ СПОСОБИ СЛОВОТВОРУ НЕЙТРАЛЬНИХ І КОНОТАТИВНИХ ІМЕННИКІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ВІКУ ЛЮДИНИ В ІСПАНСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

ПРОЦЕНКО І. Ю.

Донецький національний університет

Сучасні дослідження у порівняльній семантиці здійснюються з позиції лінгвокультурології, яка ґрунтується на принципах порівняльної антропології В. фон Гумбольдта [8] й культурної антропології Е. Сепіра [18] й Б. Л. Уорфа [21], наукової дисципліни, що відображає процес взаємодії пріоритетів культури й мови. Особливе місце відводиться вивченню національного образу зовнішності людини як явища, що співвідноситься з історичним минулим і сьогоденням того чи іншого народу. Одним із важливих аспектів у цьому

контексті постає дослідження лексики на позначення людини за біологічною статтю й віком. До цієї проблеми на матеріалі романських мов зверталася Т. О. Рєпіна [17], англійської – І. С. Беженар [3], німецької – О. Е. Ластовкіна [13], української, російської та англійської мов – В. І. Матвєєв [15].

Увага до індивіда, його внутрішнього світу, психічного та інтелектуального стану, до способів вираження цього стану в процесі комунікації обумовлює важливість вивчення конотативних значень слів і висловлень, що належать до оцінної категорії лексики. Природа конотативних особливостей і оцінних характеристик була предметом розгляду О. М. Вольф [5], Т. А. Космеди [11], В. М. Телії [19] та ін. Роботи цих дослідників є теоретичною й методологічною базою аналізу кваліфікативної лексики загалом.

Особлива увага з погляду на способи передачі конотативних значень приділяється вивченню засобів словотвору лексем зі значенням оцінки. Досліджуються як семантичні функції формантів (афіксів), що беруть участь у морфологічних видозмінах слова (Н. Д. Арутюнова [1], Ш. Р. Басиров [2], Т. П. Вільчинська [4], В. Д. Голобкова [6], К. Г. Городенська та М. В. Кравченко [7], В. Д. Каліущенко [9], М. Ф. Ланг [23], А. М. Петрова [16] та інші автори), так і семантичні способи словотвору: метафоризація, метонімічні зсуви, адаптація запозичених слів тощо (Е. Кассіер [10], Дж. Лакофф і М. Джонсон [12], Н. В. Лобур [14], А. Г. Удінська [20], Р. А. Чайковська [22] та ін.).

Мета нашої роботи полягає, по-перше, у встановленні особливостей структури іменників на позначення віку особи (далі ІВО) в іспанській та українській мовах, по-друге, у визначенні продуктивності морфологічних способів словотвору і словотвірних моделей нейтральних і конотативно-оцінних ІВО в цих мовах. Актуальність дослідження зумовлена недостатністю системних досліджень лексичних одиниць в іспанській та українській мовах у зіставному аспекті взагалі, відсутністю аналізу лексем на позначення віку особи зокрема.

Лексеми на позначення людини за віковою ознакою можуть бути об'єднані у п'ять лексико-семантичних груп (далі ЛСГ): “дитина”, “підліток”, “молода людина”, “доросла людина”, “стара людина” (див. табл. 1).

Таблиця 1

**ЛСГ, що називають особу за віковою ознакою
в іспанській та українській мовах**

Мова	Іспанська мова		Українська мова	
	кількість лексем	%	кількість лексем	%
дитина	220	52	201	42
підліток	20	5	51	10
молода людина	63	15	101	21
доросла людина	32	8	36	8
літня людина	86	20	89	19
РАЗОМ	421	100	478	100

Дані, наведені в табл. 1, засвідчують, що в іспанській та українській мовах найбільш продуктивною є ЛСГ “дитина” (52% в іспанській мові, 42% в українській). Найменш чисельною в іспанській мові виявилася ЛСГ “підліток” – 5% від загальної кількості досліджуваних слів (в українській мові ця ЛСГ також нечисленна – 10%). В українській мові найменше лексем зафіксовано в ЛСГ “доросла людина” – 8% (і в іспанській мові зазначена ЛСГ налічує 8%, але знаходиться на передостанньому місці).

У табл. 2 наведено продуктивність морфологічних способів словотвору ІВО в іспанській та українській мовах. Як свідчать дані, наведені в таблиці, морфологічний спосіб словотвору ІВО частіше використовується в українській мові (156 одиниць – 32,6% від загальної кількості аналізованих лексем). В іспанській мові 99 таких слів, що становить 23,5% відповідно.

Таблиця 2

Продуктивність морфологічних способів словотвору ІВО в іспанській та українській мовах

Мова	Іспанська мова		Українська мова	
	кількість лексем	%	кількість лексем	%
суфіксальний	79	18,7	119	25
префіксальний	–	0	8	1,7
усічення	4	1	2	0,4
складання основ	16	3,8	27	5,5
РАЗОМ	99	23,5	156	32,6

Найпродуктивнішим виявляється суфіксальний спосіб, у якому основну роль відіграють суфікси емоційної оцінки: демінутиви й аугментативи. В іспанській мові для утворення ІВО зафіксовано 8 суфіксів-демінутивів і 9 суфіксів-аугментативів, в українській 34 суфікси-демінутиви й 16 суфіксів-аугментативів. У процесі словотвору вони виконують семантичну функцію – вказують на ознаку зменшеності (ісп. *chiquillo* ‘маленька на зріст дитина’, укр. *дідок* ‘маленька на зріст стара людина’) або збільшеності (ісп. *chicarrón* ‘великий на зріст, сильний хлопець’, укр. *дідущце* ‘велика на зріст людина’) і надають словам додаткові конотації, які, залежно від контексту або певної комунікативної ситуації, переводять лексему до розряду емоційно-експресивної лексики.

Тільки позитивні конотації надають лексемам на позначення віку людини:

- в іспанській мові суфікс-аугментатив – *orro* (*chicorro* ‘юнак’);
- в українській мові суфікси-демінутиви – *еньк* – (*козаченько*, *старенький*), *-есеньк-* (*малесенький*), *-оньк-* (*дівчинонька*), *-ечк-* (*тітусечка*, *бабусечка*), *-очк-*, *-очок-* (*дитиночка*, *первісточок*), *-чик-* (*сисунчик*), *-унь-*, *-усь-* (*дідуньо*, *бабуся*), *-ік-*, *-ійк-* (*бадіка*, *бадійка*), *-ц-*, *-енц-* (*бабця*, *старушенція*), *-ул-* (*дівуля*), *-янк-* (*панянка*), *-ичк-* (*перепеличка*); суфікси-аугментативи *-чак-* (*хлопчак*), *-яг-* (*паруб'яга*), *-як-* (*хлоп'як*), *-ух-* (*дідух*).

Тільки негативні конотації надають лексемам на позначення віку людини:

- в іспанській мові суфікси-демінутиви *-orio* (*vejestorio* ‘стара людина’); суфікси-аугментативи *-azo* (*chicazo* ‘юнак’), *-udo* (*cabezudo* дитина), *-ajo*

(*pequeñajo* дитина), *-ujo* (*pequeñujo* дитина), *-ara* (*pequeñara* 'дитина'), *-astro* (*pollastro* 'молода людина');

– в українській мові суфікси-аугментативи: *-уган-* (*дідуган*), *-иган-* (*стариган*), *-ор-* (*дідора*), *-ур-* (*дідура*), *-ег-* (*бабега*), *-ер-* (*бабера*), *-ах-* (*діваха*).

Нульові (K0), позитивні (K^{“+”}), або негативні (K^{“-”}) конотації залежно від контексту ІВО надають:

– в іспанській мові суфікси-демінітиви *-ito* (*jovencito* 'підліток' K0, *angelito* 'дитина' K^{“+”}, *guambito* 'дитина' K^{“-”}), *-illo* (*galopillo* 'дитина' K0, *chiquillo* 'молода людина' K^{“+”}, *granujilla* 'юнак' K^{“-”}); *-ete* (*vejete* 'літня людина' K^{“+”}, *mozalbeta* 'юнак' K^{“-”}), *-uelo* (*jovencuelo* 'підліток' K0, *pequeñuelo* 'дитина чоловічої статі' K^{“+”}, *pilluelo* 'дитина чоловічої або жіночої статі' K^{“-”}), *-ín* (*pequeñín* 'дитина чоловічої статі' K^{“+”}, *galopín* 'дитина чоловічої статі' K^{“-”}); суфікси-аугментативи: *-on*, *-ona* (*chillón* 'дитина як чоловічої, так і жіночої статі' K0, *muchachón* 'юнак' K^{“+”}, *mujerona* 'жінка' K^{“-”}), *-ote* (*chicote* 'дитина' K^{“+”}, *hombrote* 'чоловік' K^{“-”});

– в українській мові суфікси-демінітиви *-к-* (*шахтарка* 'дівчинка, дочка шахтаря' K0, *дитинка* K^{“+”}), *-ик-* (*панчик*), *-атк-* (*татарчатко*), *-ятк-* (*циганятко*), *-ок-* (*сьомачок*) – зазначені вище лексеми набувають відповідних конотацій залежно від контексту; суфікси-аугментативи *-ин-* (*хлопчина* 'підліток чоловічої статі' K^{“+”}, *байстрючина* K^{“-”}), *-иц-* (*хлопчище* K^{“+”}, *бабище* K^{“-”}), *-уг-* (*хлопчуга*, *козарлюга* K^{“+”}, *дідуга* K^{“-”}).

В іспанській мові для номінації людини за віковою ознакою частіше використовуються суфікси-аугментативи: 68 слів (16,2%). В українській мові навпаки, більш продуктивними в утворенні конотативних лексем є суфікси-демінітиви: 145 одиниць (30%).

Префікси, як в іспанській, так і в українській мові в процесі утворення лексем на позначення осіб за віковою ознакою вживаються рідко. В іспанській мові зафіксовано три лексеми, утворені префіксальним способом: нейтральні слова – *bisabuelo* 'прадід', *bisabuela* 'прабаба'; з негативною конотацією позначає дитину обох статей лексема *biyaya*.

В українській мові іменників, що називають особу за віковою ознакою й утворені за допомогою префіксів, зафіксовано 16 одиниць, наприклад, *прадід*, *підліток*, *виросток* тощо. З них тільки дві лексеми мають додаткові конотації: *недоросток* – негативну, *переросток* – позитивну або негативну конотації.

У процесі аналізу лексики, що називає особу за віковою ознакою, було встановлено, що ІВО можуть бути утворені в результаті **складання основ різних частин мови**. У цьому випадку частіше відбувається процес метафоризації. Моделі такого способу словотвору в кожній із досліджуваних мов різні.

В іспанській мові:

1) іменник + іменник (*media* 'половина чого-небудь' + *lengua* 'мова' = *medialengua* 'дитина, що погано говорить');

2) іменник + прикметник (*mano* 'рука' + *largo* 'довгий' = *manolargo* 'дитина, що любить битися');

3) іменник + дієприкметник (*nave* 'корабель' + *nato* 'народжений' = *naonato* 'дитина, що народилася на кораблі');

4) іменник + дієслово (*culo* ‘сідниці’ + *cagar* ‘випорожнятися’ = *culicago* ‘дитина, що доки себе не контролює’);

5) прийменник + іменник + суфікс-демінітив (*ante* ‘перед чимось’ + *ojo* ‘око’ + суфікс *-ito* = *anteojito* ‘дитина, що носить окуляри’);

6) букви латинського алфавіту + прикметник + суфікс-демінітив (перші букви латинського алфавіту *A, B* + *largo* ‘довгий’ + суфікс *-ito* = *ablardito* ‘дитина, не за віком розумна’).

Для української мови характерними є такі моделі складання основ:

1) прикметник + іменник (*сивоволосий*);

2) прикметник + дієслово (*старожил*);

3) прикметник + дієприкметник (*новонароджений*);

4) прислівник + іменник (*малолітка*);

5) прислівник + прикметник (*малолітній*);

6) числівник + іменник (*восьмиліток*).

Невелика група слів, що називають особу за віковою ознакою, утворена шляхом **усічення**. Вихідними є лексеми, що зазнали метафоричного переносу. В українській мові зафіксоване тільки одне таке слово – *ланець*, яке є першою частиною складного іменника *ландміліція* ‘частина війська під час правління імператриці Єлизавети’. В іспанській мові шляхом усічення утворилися такі лексеми: *crio* ‘дитина’ (від *criatura* ‘дитина’), *peque* ‘дитина’ (від *pequeño* ‘маленький’), *guaja* ‘дитина’ (від мексиканського іменника *guajalote* ‘індик’), *mitá* ‘дитина’ (від *mitad* ‘половина’), *chama* ‘дитина’ (від слова *chamaco*, що вживається у Болівії), *matusa* ‘стара людина’ (від *Matusalén*), *chacho* ‘юнак’ (від *tuchacho*).

Таким чином, на підставі проведеного аналізу можна зробити висновки. У досліджуваних мовах ІВО об’єднані в п’ять, неоднакових за наповненням, ЛСГ, назви яких співвідносяться з періодами життя людини: “дитина”, “підліток”, “молода людина”, “доросла людина”, “стара людина”. Розбіжність у кількісному складі ЛСГ пояснюється тим, що іспанська мова, аналітична за своєю природою, має порівняно небагато морфологічних засобів, у той час, як в українській мові, синтетичній за своєю структурою, за допомогою морфологічних засобів утворюються нові нейтральні й конотативно-оцінні слова, що фіксуються в лексикографічних джерелах. Найпродуктивнішим морфологічним способом словотвору, що називають особу за віковою ознакою в іспанській та українській мовах, є суфіксальний.

При цьому використовуються суфікси емоційної оцінки – демінутиви й аугментативи, які указують на зменшений або збільшений щодо загальноприйнятої норми предмет або ознаку предмета, або, використовуючи додатковий, конотативний потенціал, переводять лексему, в утворенні якої вони беруть участь, до розряду емоційно-експресивної лексики. Інші морфологічні способи словотвору ІВО (префіксація, усічення, складання основ) не є частотними.

Наступним кроком аналізу ІВО може бути аналіз семантичних способів їх словотвору. Взагалі, дослідження може бути продовжене із залученням різних частин мови на матеріалі інших різноструктурних мов. Важливість таких досліджень полягає у встановленні універсальних та специфічних рис

інтерпретації мовним соціумом однакових явищ навколишньої дійсності, що створює підґрунтя лексико-семантичної типології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Очерки по словообразованию в современном испанском языке / Нина Давидовна Арутюнова. – М. : Изд-во Академии наук СССР, 1961. – 150 с.
2. Басиров Ш. Р. Типологія дієслів із рефлексивним комплексом в індоєвропейських мовах : [монографія] / Шаміль Рафаїлович Басиров. – Донецьк : ДонНУ, 2004. – Т. 1 (Типологічні, зіставні, діахронічні дослідження). – 333 с.
3. Беженарь И. С. Фразеологическая номинация возраста в современном английском языке : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / И. С. Беженарь. – К., 1994 – 158 с.
4. Вільчинська Т. П. Семантико-словотвірна характеристика оцінних назв осіб в українській мові : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Т. П. Вільчинська. – Львів, 1996. – 173 с.
5. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Елена Моисеевна Вольф. – М. : Наука, 1985. – 226 с.
6. Голобкова В. Д. Структурна семантика существительных с аффиксами увеличительности в современном испанском языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.05 “Романские языки” / В. Д. Голобкова. – М., 1987. – 190 с.
7. Городенська К. Г. Словотвірна структура слова / К. Г. Городенська, М. В. Кравченко. – К. : Наукова думка, 1981. – 197 с.
8. Гумбольдт В. Ф. Избранные труды по языкознанию / Вильгельм фон Гумбольдт. – М. : ОАО ИГ “Прогресс”, 2000. – 400 с.
9. Калиущенко В. Д. Типология отыменных глаголов : [монография] / Владимир Дмитриевич Калиущенко. – Донецк, 1994. – 442 с.
10. Кассирер Э. Сила метафоры / Э. Кассирер // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 33–44.
11. Космеда Т. А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики : формування і розвиток категорії оцінки / Татьяна Анатольевна Космеда. – Львів : Вид-во Львівського нац. ун-ту, 2000. – 349 с.
12. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 387–416.
13. Ластовкина О. Э. Функционально-семантическая категория пола в лингвистическом и социологическом аспектах (на материале микрополя женского пола в современном немецком языке) : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / О. Э. Ластовкина. – К., 1995. – 143 с.
14. Лобур Н. В. Антропометрична метафора у мовній картині світу : типологічна модель (на матеріалі української і чеської мов) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” ; спец. 10.02.03 “Слов’янські мови” / Н. В. Лобур. – Львів, 1977. – 169 с.
15. Матвеев В. И. Структура семантического поля возраста человека (на материале русского, украинского, английского языков) : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / В. И. Матвеев. – К., 1984. – 276 с.
16. Петрова А. Н. Основные оценочные суффиксы испанского языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.05 “Романські мови” / А. Н. Петрова. – Л., 1955. – 18 с.
17. Репина Т. А. Сравнительная типология романских языков / Тамара Александровна Репина. – СПб. : Изд-во СПб ун-та, 1996. – С. 137–166.

18. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Эдуард Сепир. – М. : Прогресс, 1993. – 654 с.
19. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / Вероника Николаевна Телия. – М. : Наука, 1986. – 144 с.
20. Удинська А. Г. Комбіновані метонімічні переноси на позначення людини в англійській і українській мовах / А. Г. Удинська // Типологія мовних значень у діахронному та зіставному аспектах : зб. наук. пр. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – С. 31–43.
21. Уорф Б. Отношение норм поведения и мышления к языку. Наука и языкознание. Лингвистика и логика / Б. Уорф // Новое в лингвистике. – М. : Прогресс, 1960. – С. 13–198.
22. Чайковская Р. А. Вторичные семантические признаки как проявление системной организации лексики современного испанского языка : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.05 “Романские языки”/ Р. А. Чайковская. – М., 1977. – 26 с.
23. Lang M. F. Formación de palabras en español : morfología derivativa productiva en el léxico moderno / M. F. Lang. – Madrid : Cátedra, 1992. – 323 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

24. Большой русско-испанский словарь / Под ред. Б. П. Нарумова. – М. : Русский язык медиа, 2005. – 829 с.
25. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Під ред. В. Т. Бусела. – Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2004. – 1440 с.
26. Гуцульські говірки. Короткий словник / Відповід. ред. Я. Закревська. – Львів, 1997. – 232 с.
27. Испанско-русский словарь. Латинская Америка / Под ред. Н. М. Фиросовой. – М. : Русский язык медиа, 2004. – 610 с.
28. Матеріали до словника буковинських говірок / Ред. кол. К. Ф. Герман, К. М. Лук'янюк, В. А. Прокопенко. – Чернівці, 1971–1979.
29. Словник бойковських говірок : у 2-х ч. – К. : Наукова думка, 1984.
30. Словник поліських говорів. – К. : Наукова думка, 1974. – 260 с.
31. Словник полтавських говорів. – Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетровського держ. ун-ту, 1960. – 107 с.
32. Словник української мови : у 4-х т. / Під ред. Б. Грінченка. – К. : Наукова думка, 1996.
33. Словник української мови : у 11 т. – К. : Наукова думка, 1970–1980.
34. Етимологічний словник української мови : у 7-ми т. / Укл. Г. В. Болдирев, В. Т. Коломієць, А. П. Критенко та ін. – К. : Наукова думка. – 1982–2006.
35. Diccionario de uso de español / Maria Moliner. – Madrid, 2003.
36. Diccionario de uso de español de América y de España. – Barcelona : VOX, 2002. – 2022 p.
37. Diccionario de la lengua española. – Madrid : Real Academia española, 2003.
38. Diccionario de americanismos. – Barcelona : Sopena, 2002. – 528 p.
39. Diccionario etimológico de la lengua castellana / Joan Corominas. – Madrid : Gredos, 2003. – 627 p.
40. Diccionario español-ruso. – Barcelona : Ramón Sopena S. A., 1995 – 859 p.
41. Diccionario ruso-español. – Barcelona : Ramón Sopena S. A., 1995 – 960 p.